

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

На правах рукопису

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

«Практичні аспекти діяльності позивача в суді першої інстанції»

Керівник

кандидат юридичних наук

Бутрин-Бока Н. С.

Виконав студент групи _____

Басарабс В.

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

З М І С Т

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика розгляду справи судом першої інстанції..	6
РОЗДІЛ 2. Позивач як учасник судового розгляду справи.....	14
РОЗДІЛ 3. Різноманітні прояви діяльності.....	24
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38

Вступ

Кожна особа має право на судовий захист свого порушеного, оспорюваного чи не визнаного права, свободи або інтересу. Це положення є загальновідомим, проте пересічні громадяни лише в загальних рисах уявляють собі, як саме здійснюється реалізація права на судовий захист. Йдеться не про порядок проведення судового засідання (це широко висвітлюється засобами масової інформації), а про те, як саме слід діяти в разі наявності підстав для звернення до суду і якщо особа бажає скористатись цим правом. Непоодинокими є випадки, коли позовна заява складається в довільній формі (хоча законодавство детально регламентує це питання), внаслідок чого не видається можливим встановити не лише вимоги особи, а й те, чим вони обгрунтовані. Можлива і інша ситуація: особа вважає, що її справу може розглядати будь-який суд, і тому подає позов до господарського суду, хоча він не може розглядати цивільні справи.

Звернення до суду є досить дієвим способом захисту прав, свобод та інтересів особи. Але для того, щоб розгляд справи завершився бажаним результатом, тобто задоволенням позовних вимог особи, недостатньо одного лише звернення до суду, навіть якщо дотримані вимоги щодо підвідомчості, підсудності, змісту позовної заяви і т. д. Позивач має підготуватись до судового процесу, обміркувати, як саме слід доводити свою позицію по справі. З погляду позивача будь-який судовий процес є протистоянням між ним та відповідачем, отже необхідно виробити свою лінію поведінки в цьому протистоянні. Від того, наскільки повно позивач врахував можливі варіанти руху справи, багато в чому залежить успішність його діяльності в суді, а отже, і задоволення позовних вимог. Наведене обумовлює актуальність обраної теми.

Цивільний процес досить детально розглянутий в літературі. Його вивченню присвятили свої праці М. Штефан [22], В. Теліпко [18], Г. Осокіна [16, 17], В. Кравчук [6, 7], Ю. Білоусов [20] та інші вчені. В них досліджується як цивільний процес в цілому [2, 7], так і його окремі аспекти. Наприклад,

аналізуючи доказування, О. Баулін говорить про нього як про тягар [1], що є незмінним протягом всього розгляду справи, за винятком випадку винесення на розгляд суду нових обставин, що раніше не обговорювались. При цьому більшість науковців розглядає цивільний процес як такий, а кількість праць, в яких він досліджується з погляду якого-небудь учасника справи є досить малою [6].

Об'єктом дослідження є діяльність позивача в суді першої інстанції. Предмет дослідження - тактика діяльності позивача в суді першої інстанції.

Мета роботи - з'ясувати можливість позивача вплинути на результат розгляду цивільної справи судом першої інстанції шляхом застосування різноманітних тактичних прийомів.

Завдання роботи - охарактеризувати порядок розгляду цивільної справи судом першої інстанції, дослідити процесуальне становище позивача в суді першої інстанції, виявити можливість позивача вплинути на позицію відповідача, дослідити способи, з допомогою яких позивач може вплинути на підсудність справи, визначити можливий вплив цього на діяльність відповідача в суді першої інстанції, дослідити можливий вплив на діяльність позивача наявності кількох осіб на стороні відповідача, з'ясувати, як саме позивач може використати цю обставину у власних інтересах, виявити переваги, які надає позивачу порушення цивільної справи в його інтересах органом державної влади, органом місцевого самоврядування, іншою особою, з'ясувати особливості підготовки та проведення позивачем допиту свідків, встановити вимоги, що висуваються до задаваних свідку запитань, визначити особливості використання позивачем такого засобу доказування, як висновок експерта, дослідження засад підготовки судової промови позивача та виступу з нею, з'ясування особливостей доказової діяльності позивача.

Робота поділена на розділи, в яких послідовно дається загальна характеристика розгляду цивільної справи судом першої інстанції, досліджується процесуальний статус позивача, виявляються тактичні особливості діяльності позивача у взаємодії з відповідачем, як особи, що

допитує свідка, як особи, що задає питання експерту, як учасника судових дебатів та як суб'єкта доказової діяльності.

Розділ I. Загальна характеристика розгляду справи судом першої інстанції

Правом на судовий захист своїх прав, свобод, інтересів користуються не лише сторони правовідносин, а й особи, які добросовісно вважають, що їх права, свободи чи інтереси порушуються, оспорується чи не визнаються кимось іншим. Питання власне про наявність чи відсутність цивільних правовідносин між даними особами вирішується не при порушенні цивільної справи, а в результаті її судового розгляду. Слід відзначити, що відмова у прийнятті позовної заяви лише через те, що твердження особи про належність їй певних прав, свобод чи інтересів є помилковим, не допускається.

Першою стадією цивільного процесу є відкриття провадження у справі в суді першої інстанції. Сторони або інші учасники процесу в цьому участі не беруть. Натомість всі процесуальні дії вчиняються суддею одноособово. Підсумком розглядуваної стадії може бути відкриття провадження у справі, залишення заяви без руху, повернення позовної заяви, залишення заяви без розгляду. Можлива також відмова у відкритті провадження у справі. Названі питання вирішуються ухвалою суду.

Суддя перевіряє дотримання вимог щодо форми та змісту позовної заяви, сплати державного мита і витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи. Також встановлюється, чи були подані копії позовної заяви та доданих до неї документів. Не виявивши порушень, суддя відкриває провадження у справі.

Розгляд цивільної справи здійснюється у формі судового засідання, яке проходить у залі засідань. На всіх присутніх покладається обов'язок дотримання встановленого порядку у судовому засіданні і підкорення відповідним розпорядженням головуєчого.

Розгляд справи судом першої інстанції можна поділити на частини: підготовча; дослідження обставин справи і перевірка їх доказами (розгляд справи по суті); судові дебати; ухвалення і проголошення рішення.

Судове засідання має починатися і закінчуватися одним і тим самим складом суду. Заміна хоча б одного із суддів в процесі розгляду справи має своїм наслідком те, що судовий розгляд починається спочатку. Взаємодія суду безпосередньо з учасниками процесу та матеріалами справи забезпечує можливість якнайповнішого досліджувати й оцінки матеріали справи.

Підготовча частина судового засідання має на меті встановлення можливості розгляду справи у даному судовому засіданні, при даному складі суду, з секретарем судового засідання, за наявності осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу та наявних доказів. На розглядуваній стадії вчиняються такі процесуальні дії: відкриття судового засідання і оголошення, справи, що розглядатиметься, хто є сторонами у справі, пропозиція сторонам та їх представникам зайняти визначені місця.

Наступною є перевірка явки учасників процесу, роз'яснення перекладачеві його прав та обов'язків і попередження під розписку про кримінальну відповідальність, а також приведення його до присяги.

Після цього із залу судового засідання видаляються свідки, головуєчим оголошується склад суду, а також прізвище секретаря судового засідання, спеціаліста, експерта, перекладача і роз'яснюється особам, які беруть участь у справі, їх право заявляти відводи. Заява про відвід вирішується судом в нарадчій кімнаті, про що постановляється ухвала. Про наступне роз'яснення учасникам справи їх прав та обов'язків зазначається у журналі судового засідання. Також має бути вирішене питання можливості розгляду справи за відсутності осіб, що не з'явилися у судове засідання. За відсутності обставин, які роблять неможливим розгляд справи, головуєчий роз'яснює експертові його права і обов'язки та попереджає під розписку про кримінальну відповідальність, а також приводить до присяги. Якщо у розгляді справи бере участь спеціаліст, головуєчий роз'яснює його права та обов'язки.

Послідовність встановлення осіб тих, хто з'явився у судове засідання, є наступною: позивач, його представники, відповідач, його представники, треті особи, їх представники, перекладач. Особа свідка, експерта, секретаря

судового засідання у підготовчій частині не з'ясовується. Розглядувана дія полягає у встановленні прізвища, імені та по батькові особи, а також тотожності особи, яка бере участь у справі, та особи, зображеної на фотокартці документа, який встановлює особу. Ці дані встановлюються за паспортом або іншим документом, що виключає сумнів в особі. Вчені пропонують приєднувати до справи його копію [18, с.322].

Одночасно суд з'ясовує інші значущі для справи дані про особу: рік народження, місце проживання та місце роботи, рівень володіння українською мовою. Перевірка цих відомостей не здійснюється. Вони не становлять частину предмета доказування по справі.

При перевірці повноважень представника з'ясовується наявність документів, які посвідчують його повноваження а також обсяг повноважень, можливість даної особи бути представником.

Після цього розпочинається з'ясування фактичних обставин справи. Суддя доповідає про зміст заявлених вимог та про визнання сторонами певних обставин. Розглядувана доповідь є обов'язковою. Головуючий з'ясовує, чи підтримує позивач свої вимоги, чи визнає їх відповідач, чи не бажають сторони закінчити справу мировою угодою або звернутися за розв'язанням спору до третейського суду.

Після доповіді головуючого сторони та інші учасники справи дають свої пояснення щодо даної справи. Пояснення можна визначити як усний виступ учасників процесу, що містить дані про відомі їм обставини справи. Він не обмежується якимись часовими рамками. Не передбачається також обов'язкових вимог до змісту даваних пояснень. Практично єдина вимога до них - це те, що вони мають стосуватись предмету судового розгляду. Черговість давання пояснень є такою: позивач - його представник - третя особа на стороні позивача - її представник - відповідач - його представник - третя особа, яка бере участь на стороні відповідача - її представник - третя особа з самостійними вимогами на предмет спору - її представник - інші особи, які беруть участь у справі. За клопотанням сторони, третьої особи

можливе давання пояснень тільки представником, але це не позбавляє суд права заслухати пояснення самої цієї особи. Особи, які звернулися до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб, дають пояснення першими, тобто перед позивачем.

Особи, які беруть участь у справі, можуть задавати питання одна одній. Це має на меті виявити значущі для справи обставини, схилити сторону до визнання тих чи інших обставини.

До запитань, як і до пояснень, висувається вимога належності. Особа не може сама давати відповідь на своє запитання; заперечувати одержану відповідь по суті; ставити запитання некоректно; ставити нове запитання до одержання відповіді на попереднє; повторюватися. Черговість постановки запитань є такою ж, як і черговість давання пояснень.

Перед допитом свідок попереджається про кримінальну відповідальність та приводиться де присяги. Свідки, що не досягли 16 років, не попереджаються про кримінальну відповідальність, але головуючий роз'яснює їм обов'язок правдиво розповісти, що їм відомо по справі. Кожний свідок допитується окремо, а свідки, які не дали показань, не можуть перебувати у залі судового засідання під час розгляду справи. Допит свідка починається з пропозиції головуючого розповісти все, що йому особисто відомо у даній справі, після чого йому ставлять запитання судді та учасники справи. За загальним правилом допитаний свідок залишається у залі судового засідання. Після цього оголошуються показання свідків, зафіксовані письмово.

Письмові докази оголошуються та пред'являються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а у необхідних випадках — також експертам і свідкам. Для точного встановлення змісту пошкодженого письмового доказу можливе призначення експертизи або допит осіб, які склали документ, як свідків.

Речові докази оглядаються судом, а також пред'являються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках —

також експертам, спеціалістам і свідкам.

Закінчується ця частина судового розгляду тим, що головуючий надає сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливість дати додаткові пояснення. Після їх заслуховування суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Судові дебати являють собою промови сторін та інших осіб, які беруть участь у справі щодо висновків стосовно дослідження обставин справи з приводу всього фактичного матеріалу і доказів, перевірених і з'ясованих у процесі доказування; висловлюються пропозиції чи підлягає задоволенню заявлена вимога і на підставі яких норм права. Першому надається слово позивачеві, за ним його представникові, третій особі на його стороні, потім — відповідачеві, його представникові, третій особі на його стороні. За ними виступає третя особа із самостійними вимогами. Тривалість судових дебатів не може обмежуватись. Але допустимо спинити промовця, в разі повтору чи виходу за межі справи. Промовці за дозволом суду можуть обмінятися репліками. Право на останню репліку належить відповідачеві та його представникові.

Заключною частиною розгляду справи є вихід суду після судових дебатів до нарадчої кімнати для ухвалення рішення, оголошення приблизного часу його проголошення. Рішення ухвалюється з додержанням таємниці нарадчої кімнати. При цьому визначається наявність обставин, якими обґрунтовувались вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; наявність інших значущих даних і доказів на їх підтвердження; правовідносини, зумовлені встановленими фактами; правова норма, яка їх регулює; питання задоволення позову, розподілу судових витрат; наявності підстав для негайного виконання рішення; наявності підстав для скасування заходів забезпечення позову. Рішення викладається письмово і підписується всім складом суду, який бере участь в ухваленні рішення.

Рішення суду проголошується прилюдно. Усі присутні у залі судового

засідання вислуховують його стоячи. Потім головуючий роз'яснює зміст ухваленого і оголошеного рішення, порядок і строк його оскарження.

Цивільний процесуальний кодекс України передбачає, що строк судового розгляду цивільної справи має бути "розумним", але не може перевищувати двох місяців, а для окремих категорій справ - одного місяця. Такий скорочений строк розгляду встановлюється для справ про поновлення та роботи, а також про стягнення аліментів. Перебіг названих строків починається з дня відкриття провадження у справі. Передбачена можливість продовження названих строків, але не більше ніж на 15 днів. Це можливо у виняткових випадках за клопотанням сторін та з урахуванням особливостей розгляду справи. Слід окремо відзначити, що продовження строку розгляду справи, про яке йде мова, можливе лише за наявності всіх трьох названих обставин [8, с.251].

Науковці вказують, що однозначно визначити який строк розгляду справи є розумним, неможливо [7, 18, с, 313-314]. Висловлюється думка про те, що розумним є строк, протягом якого суд може правильно вирішити справу у передбаченій законом процесуальній формі. В основу судження про те, чи є даний строк розгляду справи розумним, слід покладати такі чинники, як складність даної справи, поведінка позивача і державних органів. Протягом названого строку суд повинен вчинити весь комплекс процесуальних дій, що пов'язані з розглядом та вирішенням справи. Пленум Верховного суду України відзначає, що навмисне порушення процесуального закону чи несумлінність, які спричинили несвоєчасний розгляд та тяганину при розгляді цивільних справ та істотно обмежили права і законні інтереси громадян, слід розглядати, з урахуванням конкретних обставин, як неналежне виконання професійних обов'язків судді. [11].

Важливо відзначити обстановку, в якій відбувається розгляд цивільної справи. Як відомо, найчастіше її не можна назвати доброзичливою та спокійною. А відтак, головуючий повинен уміти згладжувати "гострі кути".

Мова йде не лише про врегулювання уже виниклих, а й попередження можливих конфліктів. З цього випливає, що головуючий повинен коректно ставитись до будь-якого учасника процесу, вміти не лише вислухати, а й почути його. [9]

Дієвим засобом встановлення сприятливої психологічної обстановки під час розгляду справи може стати застосування заходів процесуального примусу. Це дисциплінує не лише учасників процесу, а й будь-кого присутнього при розгляді справи. Підставою для їх застосування є порушення особою встановлених у суді правил або протиправне перешкоджання здійсненню цивільного судочинства (ч.1 ст. 90 Цивільного процесуального кодексу України) [21].

Але законодавство не визначає, в чому саме можуть проявитись названі порушення. На думку науковців, в даному випадку йдеться про поведінку, що перешкоджає нормальному перебігу судового розгляду справи, свідчить про явну неповагу до суду, має на меті протидію розпорядженням головуючого, є проявом небажання дотримуватись встановленого порядку проведення судового засідання, зневаги до інших осіб. [3, с. 362].

Отже, підставу застосування до особи заходів процесуального примусу можна визначити як протиправну винну поведінку учасника процесу або іншої присутньої в залі судового засідання особи, що порушує встановлений порядок судового засідання [16, с. 350-351].

Разом з тим, як вказує Д. Луспеник, непоодинокими є випадки, коли суддя прагне демонстративно підкреслити своє провідне становище в розгляді справи, чим формує у учасників процесу сумніви в своїй неупередженості та об'єктивності. Натомість в судовому процесі головне - не виграти словесну дуель, а довести переконливість доказів своєї позиції по справі. [8. с.255]

Варто особливо відзначити, що деякі дії учасників процесу, зовні подібні до протиправних, не можуть визнаватись такими в силу того, що особа здійснює їх в межах своїх повноважень. Маються на увазі численні клопотання, зауваження, відводи, які не є достатньо обгрунтованими. В розглядуваному

випадку мова не йде про те, що суд помилково задовольняє їх і тим самим сприяє сторонам у вчиненні дій, що можуть негативно позначитись на розгляді справи [23]. Наголосимо на необхідності доведення того, що дана дія сторони являє собою зловживання правом. Ініціювати це може як суд, що вправі обговорювати розглядуване питання, так і учасники процесу, що можуть вимагати застосування до даної особи заходів процесуального примусу, надавши докази того, що дії даної особи являють собою зловживання правом.

Як приклад зловживання правом можна навести клопотання про ознайомлення з матеріалами справи, яке подається в судовому засіданні або незадовго до нього, вимога про витребування документів, що не можуть бути використані як докази у даній справі в силу того, що не мають відношення до неї. Скажімо, при розгляді справи про стягнення заробітної плати не має значення організаційно-правова форма підприємства-відповідача, отже підстав для задоволення вимоги витребувати його установчих документів немає.

Як бачимо, стадія судового розгляду займає провідне місце в цивільному процесі як така, в рамках якої відбувається дослідження обставин справи та перевірка їх доказами. Саме на цій стадії сторони реалізують належні їм процесуальні права та обов'язки, діючи на засадах диспозитивності та змагальності.

Розділ II. Позивач як учасник судового розгляду справи

Конституція [5] і Цивільний процесуальний кодекс України [21] гарантують кожному право на судовий захист його прав, свобод та інтересів. Зауважимо, що суд не може відкрити провадження у справі з власної ініціативи, тобто не на підставі позовної заяви. При її поданні не важливо чи дійсно права даної особи порушуються, оспорюються чи не визнаються, натомість це буде встановлено судом при розгляді цивільної справи. На даному етапі достатньо відповідного добросовісного припущення.

Як відомо, позивач - це та сторона цивільного процесу, на захист прав, свобод чи інтересів якої відкривається провадження у справі. В більшості випадків саме він є ініціатором цивільного процесу. Провідна роль позивача серед учасників процесу надає йому певні переваги, а саме: він обирає спосіб захисту права, свободи чи інтересу, що буде застосований судом в разі задоволення позовних вимог, на власний розсуд обирає час звернення до суду, визначає предмет і підставу позову, а отже і межі судового розгляду справи.

Як і будь-який інший учасник цивільного процесу, позивач повинен мати цивільну процесуальну правоздатність та цивільну процесуальну дієздатність, тобто можливість бути носієм цивільних процесуальних прав та обов'язків та реалізовувати їх власними діями. Наголосимо, що в даному разі обов'язковою є участь особи в цивільному процесі, оскільки поза ним розглядувані види правоздатності та дієздатності не існують.

Першим кроком особи на шляху захисту її права, свободи чи інтересу є подання позовної заяви, яка є зовнішнім виразом позову. Позов можна розглядати як засіб судового захисту, форму звернення особи до суду з проханням про вирішення правового конфлікту.

За характером матеріально-правової вимоги можна виділити: позови про визнання (ті, предметом яких є встановлення наявності чи відсутності спірних прав або правовідносин); про присудження (ті, в яких йдеться про зобов'язання відповідача до вчинення тих чи інших дій або утримання від їх вчинення), про

перетворення (ті, що мають своєю метою зміну чи припинення спірних правовідносин). Окремо виділяють позови, спрямовані на захист права власності: віндикаційний (про витребування речі з чужого незаконного володіння) і негативний (про усунення перешкод у користуванні майном, не пов'язаних із позбавленням володіння).

Розгляд переважної більшості судових справ відбувається у позовному провадженні, головними ознаками якого є наступні: наявність спору про право, участь у справі двох сторін - позивача і відповідача, які мають протилежні інтереси щодо задоволення даного позову, участь фізичної особи в будь-якому такому спорі, процесуальним засобом порушення діяльності по захисту прав є позов.

В літературі наголошується на відсутності законодавчо визначеного зразка позовної заяви, що міг би бути використаний як типовий. Письмова форма вважається додержаною, якщо позовна заява викладена на папері. Законодавство не встановлює обов'язкових вимог щодо формату паперу, способу викладення позовної заяви (рукописна чи надрукована) та кольору чорнила, що має бути для цього використане.

Як відомо, законодавством передбачені тільки елементи, що їх має обов'язково містити позовна заява. Якщо з одним з них складнощі, як правило, не виникає (скажімо, майже в кожному випадку можна одразу визначити суд, що розглядатиме дану справу), то правильне формулювання інших (наприклад, змісту позовних вимог, обставин на їх обґрунтування) може суттєво позначитись на швидкості вирішення справи і стати запорукою її вирішення на користь позивача.

Законодавство не передбачає, як саме в позовній заяві має бути вказаний суд, до якого вона подається. В даному разі мова йде не про визначення суду, що розглядатиме справу, а про те, як у позовній заяві зазначити найменування цього суду. Наприклад, обидва зазначення: "Дніпропетровський Жовтневий районний суд" і "Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська" на перший погляд здаються правильними. Але практикою вироблена черговість,

відповідно до якої спочатку вказується район міста, а потім місто, в якому знаходиться розглядуваний район. Отже, в нашому прикладі правильним є друге зазначення - "Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська".

Зазначення імені (найменування) позивача і відповідача, імені представника позивача, якщо позовна заява подається представником, їх місця проживання або місцезнаходження, поштового індексу, номерів засобів зв'язку передбачається як обов'язкове. Це важливо для обох сторін у справі, але насамперед - для позивача (та його представника якщо участь у справі бере і представник позивача), оскільки він як особа, за позовною заявою якої порушено провадження у справі, зацікавлений у тому, щоб знати про перебіг провадження, дату наступного судового засідання, результат розгляду своїх заяв, клопотань і т. д.

Під підставами позову слід розуміти обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги, а не самі по собі посилання позивача на певну норму закону, яку суд може змінити, якщо її дія не поширюється на дані правовідносини.

Днем подання позовної заяви до суду є день її реєстрації в канцелярії суду або день відправлення позовної заяви поштою на адресу суду.

Якщо позивач звільнений від сплати державного мита, в позовній заяві доцільною є вказівка на це з посиланням на норму права, що передбачає це. За відсутності таких пільг, але за неможливості його сплатити до позовної заяви має бути додане клопотання про відстрочку, розстрочку або звільнення від сплати державного мита.

Позивач, як і будь-яка інша особа, що бере участь у справі, є заінтересованим в її вирішенні. В даному разі мова йде про вирішення справи на власну користь. Оскільки в даному разі особа є стороною і цивільного процесу, і спірних матеріальних правовідносин, в яких її права, свободи чи інтереси не визнаються, порушуються чи оспорюються, цю особу цікавить не отримання рішення суду певного змісту як таке, а подальша реалізація цього рішення, в результаті чого особа отримає певні блага, її права, свободи та інтереси будуть поновлені. Отже, для позивача, як для будь-якої особи, що бере

участь у справі, характерною є наявність як матеріальної (відновлення своїх прав, свобод, інтересів), так і процесуальної (прийняття судом рішення певного змісту) зацікавленості в розгляді справи.

Позивач має як загальні права та обов'язки, що притаманні всім учасникам справи загалом, а також специфічні права та обов'язки, якими жоден учасник справи крім позивача не може бути наділений. До першої групи прав та обов'язків становлять такі.

Право знайомитися з матеріалами справи. Має на меті надати учасникам справи можливість одержати повну та достовірну інформацію про матеріали справи, тобто всі документи, які подані суду учасниками справи, складені в процесі її розгляду та сформовані у справу. Розглядуване право розповсюджується як на письмові, так і на речові докази. Законодавство не передбачає якихось обмежень щодо тривалості, обсягу ознайомлення, а також проміжку часу, протягом якого можлива реалізація даного права. Єдине, що має врахувати особа в нашому випадку - це режим роботи суду. Ознайомлення зі справою відбувається в приміщенні суду в присутності працівника апарату суду. Порядок видачі справи для ознайомлення врегульований законодавством [4]. Справи для ознайомлення видаються апаратом суду. Вимог щодо форми клопотання про видачу справи для ознайомлення не передбачено. Строк видачі справи також не передбачений. При видачі справи для ознайомлення встановлюється особа та перевіряється її процесуальний статус. Особа, яка одержує справу для ознайомлення, розписується в журналі видачі справ для ознайомлення. При поверненні справи після ознайомлення перевіряється наявність усіх матеріалів. У разі виявлення нестачі документів, аркушів, їх пошкодження складається акт у двох примірниках, один з яких передається голові суду для вжиття відповідних заходів, другий долучається до справи.

Право робити витяги з матеріалів справи. Порядок його реалізації не визначений. Законодавство не дає визначення витягу з матеріалів справи і не пояснює різницю між ним та копією. Існує думка, що витяг з матеріалів справи

— це документ, який відтворює частину змісту документа, який знаходиться у справі. [18, с. 86]

Право знімати копії з документів, долучених до справи. Реалізація цього права є доцільною при значній кількості матеріалів справи або якщо ознайомлення з ними потребує тривалого часу. Поняття документа, долученого до справи, можна розглядати у вузькому та в широкому значенні. У вузькому — це наявний у матеріалах справи документ, поданий суду учасником процесу і долучений до справи ухвалою суду як доказ. У широкому значенні — це будь-який наявний у справі документ. Копії документів видаються працівниками апарату суду або архіваріусами за письмовою заявою, що може бути подана на будь-якій стадії процесу. Справжність копії, за загальним правилом, судом не засвідчується. Копія виготовляється з допомогою копіювальною техніки в приміщенні суду. Видача копій реєструється в журналі видачі копій судових документів.

Право одержувати копії рішень, ухвал. Праву особи знати про постановлені у справі рішення відповідає обов'язок суду надсилати їх копії особі, яка не брала участі в судовому засіданні, обов'язок надавати копії таких документів за заявою особи. Копії судових рішень видаються особам, які відповідно до законодавства мають право на їх одержання. Якщо копія викладена на кількох аркушах, вони повинні бути прошнуровані скріплені підписом працівника апарату суду та печаткою суду із зазначенням кількості зшитих аркушів. Особа, яка одержала копію, повинна розписатись в її одержанні. У разі надіслання копії документа поштою про це зазначається в справі та у відповідному журналі.

Право брати участь у судових засіданнях. Особа, яка бере участь у справі, обов'язково повідомляється про час та місце розгляду справи. Неповідомлення особи про час та місце розгляду справи у встановленому законом порядку, внаслідок чого вона не змогла взяти участь у розгляді справи, є підставою для скасування рішення.

Право подавати докази. Є і правом, і обов'язком сторони. Інші учасники справи мають лише таке право. Право подавати докази забезпечується обов'язком суду приймати їх. Неприйняття поданих доказів можливе лише у випадках, прямо передбачених законом.

Право брати участь у дослідженні доказів. Реалізується шляхом надання учасникам справи можливості оглядати докази, наводити свої міркування та доводи щодо них, ставити питання іншим особам з цього приводу. Дослідження доказів відбувається в судовому засіданні.

Право задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам. Є формою дослідження доказів і реалізується в судовому засіданні. Кількість питань, які може задати особа, законом не обмежується.

Право заявляти клопотання та відводи. Клопотання — це усне або письмове звернення до суду з проханням вчинити певну дію або утриматися від вчинення певної процесуальної дії. Клопотання вирішується судом після з'ясування думки інших учасників процесу негайно, про що постановляється ухвала. Вирішення клопотання не позбавляє особу права заявляти аналогічні клопотання повторно.

Право заявляти відводи. Спрямоване на усунення від процесу судді, секретаря судового засідання, прокурора, експерта або перекладача, з підстав, прямо передбачених законом, або при наявності сумніву у їх безсторонності. До відводу висувається вимога вмотивованості, заявлення до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами. Заявляти відвід після цього дозволяється лише у випадках, коли про підставу відводу стало відомо після початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами. Право на відвід реалізується шляхом подання письмової заяви про відвід.

Право давати пояснення суду. Пояснення осіб, які беруть участь у справі — це найпоширеніший засіб доведення суду своєї позиції у справі. Пояснення можуть бути усні та письмові. Усні пояснення даються в судовому засіданні. Письмові пояснення можуть бути подані до судового засідання і долучаються

до матеріалів справи. Їх доцільно подавати коли особа (в нашому разі це позивач) остаточно сформувала свою позицію по справі та не змінюватиме її надалі. В них доцільно наводити основні аргументи, які відображають правову позицію, докази, які підтверджують вимоги або заперечення, їх правове обґрунтування. Подання суду письмових пояснень не позбавляє особу права давати усні пояснення.

Право подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб. Це право може бути реалізовано лише у стадії судового розгляду. При цьому підетап судового розгляду не важливий.

Право користуватися правовою допомогою. Може бути реалізовано на будь-якій стадії цивільного процесу. Правову допомогу у цивільних справах можуть надавати адвокати та інші фахівці у галузі права. Вона може полягати у консультаціях, визначенні правової позиції, зборі доказів, підготовці проектів процесуальних документів, представництві в суді. Право на правову допомогу мають, насамперед, сторони та треті особи. Однак закон не забороняє користуватися правовою допомогою і органам та особам, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Право знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти. Йдеться про окремий випадок ознайомлення з матеріалами справи. Письмові зауваження подаються протягом 3 днів з дня проголошення рішення у справі. Вони мають бути розглянуті не пізніше 3 днів з дня їх подання. Питання про їх задоволення вирішується ухвалою.

Право прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти. Відповідно до ст. 7 ЦПК повне або часткове відтворення технічного запису судового засідання здійснюється на вимогу особи, яка бере участь у справі, або за ініціативою суду. Носій інформації, на який здійснювався технічний запис судового засідання, є додатком до журналу

судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи. За клопотанням учасника справи, може бути за плату здійснено повне або часткове роздрукування технічного запису судового засідання.

Право оскаржувати рішення і ухвали суду. Це стосується учасників справи та осіб, питання про права та обов'язки яких вирішив суд, тобто якщо судові рішення безпосередньо впливає на правовідносини за участю цих осіб.

Загальні обов'язки учасників справи, в тому числі позивача, є такими.

Подати для підтвердження своїх вимог або заперечень усі наявні у них докази до або під час попереднього судового засідання, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться — до початку розгляду справи по суті. Відповідальність за невиконання цього обов'язку встановлена лише для сторін: відповідно до ч. 2 ст. 131 ЦПК докази, подані з порушенням цих строків, не приймаються, якщо сторона не доведе, що докази подано несвоєчасно з поважних причин.

Добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки. Йдеться про користування правами за призначенням, здійснення обов'язків в межах, визначених законом, недопустимість посягання на права інших учасників цивільного процесу, заборона зловживати наданими правами.

Другу групу прав та обов'язків позивача, що властиві лише йому, складають такі.

Право збільшити чи зменшити розмір позовних вимог, відмовитись від позову, змінити предмет або підставу позову. Варто наголосити, що реалізація двох останніх можливостей допускається лише до початку розгляду справи по суті. Названі права реалізуються позивачем самотічно, тобто не потрібно погоджувати це ні з судом, ні з відповідачем, ні з будь-яким іншим суб'єктом. Натомість право укласти мирову угоду може бути реалізоване лише спільно позивачем і відповідачем.

Позивач вправі змінити або предмет, або підставу позову. Зміна і предмету, і підстави позову одночасно не допускається, оскільки в даному випадку йдеться фактично про подання іншого позову.[18, с. 97] Зміна підстав або предмету позову важлива з тактичної точки зору. Захист відповідача будується відповідно до тих вимог, що висуваються протилежною стороною, тобто позивачем. Законодавство не містить обмежень щодо кількості таких змін. Вчинення останнім розглядуваних дій вимагає від відповідача надання суду інших доказів в обґрунтування своєї позиції по справі, а також тактики захисту, яка відрізняється від тієї, на використання якої він розраховував раніше.

Натомість позивач таким чином виявляє аргументи відповідача, які надалі можна використати на власну користь, робить свої вимоги такими, щоб протистояти їм було якнайважче. Первинний (ще не змінений) позов може використовуватись як крок до заявлення тих позовних вимог, що їх позивач дійсно бажає заявити. При цьому найбільш дієвим є створення ситуації, коли відповідач змушений спростовувати свою попередню позицію.

Тактичне значення зміни розміру позовних вимог полягає в мінімізації державного мита, що сплачується при поданні позовної заяви. Крім того, сам розмір позовних вимог не впливає на те, як відповідач буде від них захищатись. Стає можливою перевірка наявних у відповідача доказів та аргументів. Цивільне процесуальне законодавство не пов'язує зміну ціни позову із зміною підстав позову.

Сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу. Мирова угода — це двостороннє волевиявлення, спрямоване на врегулювання спору шляхом взаємних поступок, може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмету позову. За необхідності сторонам може надаватись час для оформлення мирової угоди. Для цього в судовому засіданні оголошується перерва.[11]

Отже, позивач є провідним учасником цивільного процесу. Саме він вирішує, які вимоги і до кого пред'явити і чи варто взагалі розпочинати судовий

процес, в більшості випадків самостійно (а не через представника) його ініціює. Майбутнє вирішення справи на користь позивача багато в чому залежить від того, наскільки вдалою була його підготовка до судового процесу. Це стосується не лише збирання доказового матеріалу, залучення фахівців з відповідних галузей, а й складання позовної заяви. При цьому слід не просто дотриматись законодавчих норм щодо форми та змісту позовної заяви, а й сформулювати свої вимоги якнайчіткіше.

Розділ III. Різноманітні прояви діяльності позивача в суді першої інстанції

Як відомо, у справах позовного провадження завжди беруть участь дві сторони - позивач та відповідач. Вони є провідними учасниками судового процесу, оскільки саме їх спір є предметом судового розгляду, майбутнє судове рішення стосуватиметься правовідносин за їх участю і безпосередньо вплине на права та обов'язки позивача і відповідача у правовідносинах, з яких і виник розглядуваний судом спір. Разом з тим, хоча позивач і відповідач віднесені до однієї групи учасників судового процесу, для їх діяльності в суді характерним є ряд відмінностей, що пояснюється відстоюванням протилежних позицій щодо даної справи. Позивач ініціює розгляд справи в суді, висуває до відповідача вимоги, з якими той не погоджується. Відповідач прагне довести суду свою невинуватість у порушенні прав, свобод чи інтересів, про яке заявляє позивач, відповідно метою першого є відмова у задоволенні позовних вимог.

Але, як ми вже встановили, серед сторін спору провідну роль відіграє позивач, оскільки саме він визначає предмет судового розгляду, а отже, і діяльність відповідача з захисту проти висунутих до нього (до відповідача) вимог. Як відомо, порядок розгляду справи судом детально регламентується, тож може скластись враження, що судовий розгляд справи відбувається за шаблоном, і позивач не в змозі якимось чином вплинути на результат вирішення спору. Іншими словами, мова йде про те, що від позивача нібито вимагається лише подання доказів на обґрунтування своєї позиції по справі, а в усьому іншому він є повністю пасивним. Але успіх вирішення справи на користь позивача є вміння не лише зібрати необхідні докази та подати їх суду, а й впливати на діяльність відповідача. Можна запропонувати наступні тактичні прийоми розглядуваного впливу.

Спілкування з відповідачем безпосередньо або через представника. Воно повинно мати цілеспрямований характер, а зміст повідомлюваної при цьому інформації має завжди контролюватись. Спілкування може мати на меті створення враження про безперспективність подальшого розгляду справи у

суді. В такий же спосіб можливо спровокувати необдумані дії відповідача, що в подальшому буде використане на власну користь. При цьому не слід обговорювати якісь якості відповідача як особистості. Адже суд оцінює останнього лише як учасника спірних правовідносин. Крім того, якщо позивач має намір запропонувати укладення мирової угоди, протилежна сторона навряд чи на це погодиться після образливих висловлювань на свою адресу. Натомість, якщо до цього вдається відповідач, доцільно не вв'язуватись у перебранку, а звернути увагу суду на неприпустимість вчинюваних відповідачем дій. Також слід пам'ятати, що головна мета особи як позивача - переконати в своїй правоті суд, а не відповідача. Варто пам'ятати, що вирішення справи судом - це можливий, але не єдиний спосіб розв'язання виниклих суперечностей. При цьому якщо спілкування безпосередньо з відповідачем є складним (скажімо, через особисті стосунки), доцільно залучити до цього представника. При будь-якій взаємодії з відповідачем, в тому числі і при спілкуванні з ним, важливо вміти подивитись на спір з його позицій, уявити, що б робив сам позивач в такій же ситуації, якби був відповідачем і як сам би відреагував на такі дії. Цілком можливо, що поведінка відповідача виявиться саме такою, як уявляв собі позивач, таким чином останній уже знатиме, що можна протиставити цьому.

Розгляд справи відбувається в інтересах позивача, отже він може безпосередньо впливати на спосіб порушення справи, на те, до кого пред'явити позов, на час звернення до суду, межі судового розгляду справи та, у передбачених законодавством випадках, на підсудність.

Як відомо, законодавство передбачає випадки, коли справу в інтересах позивача можуть порушити прокурор, органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи. Названі суб'єкти мають всі права та обов'язки сторони справи крім права укладання мирової угоди. Відмова названих суб'єктів від заявлених вимог чи зміна заявлених вимог не позбавляє особу, в інтересах якої вони заявлені, права вимагати розгляду справи в первинному вигляді. Непідтримання особою заявлених в її інтересах вимог

тягне за собою залишення заяви без розгляду. Таким чином, вирішальне значення має позиція не самого заявника, а особи, в інтересах якої він діє. Вбачається, що найбільшу складність в даному випадку становить те, як можна переконати зазначеного суб'єкта у наявності підстав для звернення до суду. Як відомо, представництво інтересів громадянина в суді прокурором здійснюється за неможливості громадянина з поважних причин самостійно захистити свої права чи реалізувати процесуальні повноваження. [12], а питання наявності цих підстав вирішується прокурором самостійно. Натомість у випадку з іншими суб'єктами наявність зазначених підстав має бути доведена. В розглядуваному випадку позивач отримує такі переваги, як несплата державного мита за подання позовної заяви, можливість вплинути на розгляд справи через суб'єкта, що безпосередньо звернувся в суд.

Законодавство передбачає випадки, коли позивач може вибрати з-поміж кількох судів один, до якого він і бажає звернутись із позовом. В. Кравчук відзначає, що найчастіше особа може обирати між 2 судів.[6]. За рахунок цього можливе спрощення участі в процесі для себе та ускладнення - для відповідача. Таким чином, при виборі суду слід керуватись тим, що найкраще подавати позов за своїм постійним місцем проживання; там, де відповідач не зможе впливати на суд в силу свого службового становища.

Позивач може вплинути на підсудність заявлених вимог шляхом залучення співвідповідачів; корегування позовних вимог; пред'явлення позову до відповідача, місце реєстрації проживання або перебування якого невідоме. В першому випадку як правило складнощів не виникає. Так, позивач вправі звернутись до суду за місцем проживання будь-кого з відповідачів. Якщо це не дає змоги звернутись до того суду, розгляду справи яким бажає позивач, можливо використати такий прийом, як коригування позовних вимог. Це може здійснюватись шляхом додання додаткової вимоги, щодо якої передбачена альтернативна підсудність, до основної вимоги. В третьому випадку можливе пред'явлення позову за місцезнаходженням майна відповідача (відзначимо, що майно (речі, оскільки лише вони характеризуються місцезнаходженням)

відповідача знаходиться в різних місцях, що і дає позивачу можливість вибору суду, який розглядатиме справу. В даному разі можна виходити не тільки з місцезнаходження майна взагалі, а й з місцезнаходження того майна, що є найдорожчим), за останнім відомим зареєстрованим місцем його проживання чи перебування, за останнім відомим зареєстрованим місцем заняття. Всі названі обставини підлягають доведенню.

Позивач може просити суд про забезпечення позову, тобто про вжиття заходів, що гарантують виконання рішення суду в разі задоволення висунутих вимог. Забезпечення позову здійснюється за письмовою заявою заінтересованої особи (в нашому випадку це позивач), якщо вона вважає, що невжиття заходів забезпечення позову може ускладнити чи унеможливити виконання прийнятого на її користь рішення суду. Суд не може вжити розглядуваних заходів за власною ініціативою. Вжиття заходів забезпечення позову з одного боку полегшує майбутнє здійснення прав позивача, а з іншого - накладає на відповідача додаткові обов'язки, виконання яких може суттєво позначитись, наприклад, на виконанні його службових обов'язків, або потягти за собою будь-які інші наслідки, з якими відповідач не може миритись з тих чи інших причин. Отже, це підштовхне його до пошуку варіанту вирішення виниклого спору або змусить піти на поступки позивачу.

Дієвим тактичним прийомом є також залучення до участі у справі співвідповідача (співвідповідачів). Відомо, що в разі участі у справі кількох осіб на стороні позивача або відповідача кожна з таких осіб діє в судовому процесі самостійно. Отже, дії одного зі співвідповідачів не будуть мати обов'язкового характеру для всіх осіб, що є співвідповідачами по справі, разом та для кожної з цих осіб, взятої окремо. З огляду на наведене може здатись, що якщо у справі беруть участь один позивач і кілька відповідачів, для першого завжди складається несприятлива ситуація, оскільки процесуально йому протистоять кілька осіб, кожна з яких має свою позицію по справі, і аргументи кожної з цих осіб треба зводити нанівець, не залишаючи поза увагою доказів, надаваних кожним іншим співвідповідачем. Але ту ж ситуацію можна обернути

на свою користь, оскільки жоден зі співвідповідачів не зацікавлений у тому, щоб задовольняти висунуті вимоги. Як уже було сказано, кожен зі співвідповідачів обстоює власні інтереси, відмінні від тих, які обстоює будь-хто з інших співвідповідачів. Отже, це може бути використане для того, щоб спровокувати конфлікт між співвідповідачами. Як відомо, в розглядуваному випадку позовні вимоги пред'являються не до кожної особи у певній частці, а до всіх осіб в цілому, тобто в подальшому матиме місце солідарне виконання зобов'язання. Ми знаємо, що в такому випадку можна вимагати виконання як від всіх осіб одразу, так і від будь-кого з них, пред'явивши вимогу виконання всього зобов'язання. Таким чином позивач отримує більше можливостей для виконання рішення.

Ми вже встановили, що звернення до суду не робить сторони пасивними у вирішенні спору, вони не позбавляються можливості пропонувати шляхи врегулювання виниклих протиріч. З такої точки зору слід розглядати заявлення позивачем вимог двох категорій - основних та додаткових. Надалі позивач може запропонувати задовольнити основні вимоги в обмін на те, що від додаткових відмовиться. Але говорити про цей прийом як про гарантовано дієвий не слід, оскільки подальший ефект цілком залежить від суб'єктивного бажання відповідача.

Для позивача більш вдалою видається протилежна ситуація, коли він подає не один позов, а кілька. При цьому скоріш за все вони розглядатимуться в різний час і різними судами. Крім того, всі вимоги можуть бути заявлені не одразу. І нарешті, чим більше справ, у яких бере участь дана особа, тим їй складніше здійснювати свій захист.

Таким чином, при підготовці до судового процесу, особа має звернути особливу увагу на формулювання своїх позовних вимог, їх підсудність. Важливе значення з тактичної точки зору має кількість відповідачів, а також кількість позовів, за якими відповідачем є одна і та сама особа.

Досить ефективним засобом доказування в цивільному процесі є свідчення свідків, тобто осіб, обізнаних з будь-якими обставинами, що стосуються

справи. Підставою залучення свідків до участі в судовому процесі є заява про їх виклик.

Допит свідка можна поділити на кілька етапів: підготовка допиту; анкетування свідка; розповідь свідка; встановлення психологічного контакту; перехресний допит; фіксація показань свідка; оцінка показань свідка. Тепер розглянемо особливості підготовки та проведення допиту свідка.

Підготовка допиту включає: визначення мети допиту (отримати нову чи підтвердити наявну інформацію), збирання та дослідження інформації про свідка (наприклад, про його оточення, стосунки з іншими учасниками процесу), визначення прийомів допиту (окремо щодо кожної особи), складання плану допиту (визначення питань, що будуть задані свідку. План допиту можна почати з запису фактів, які необхідно встановити, а потім сформулювати запитання щодо кожного факту). Доцільно ставити себе на місце іншої особи, яка також допитуватиме даного свідка, щоб з'ясувати, що саме вона прагне дізнатись, а також прогнозувати дії самого свідка. Для того, щоб з'ясувати позицію свідка щодо розглядуваної справи можуть бути використані такі тактичні прийоми, як попередня бесіда зі свідком.

Спроби встановлення психологічного контакту повинні здійснюватись уже під час вільної розповіді свідка. Рекомендується спостерігати за ним, дивитися у вічі, хитати головою на знак розуміння та ін. Дієвими можуть бути також: звернення до закону; збудження інтересу до допиту чи допитуючого; звернення до логіки; підвищення емоційного стану.

Виділяють дві групи прийомів допиту свідків: організаційні, які спрямовані на створення умов для подальшого допиту особи в якості свідка, та методичні, що стосуються власне допиту.

Першу групу прийомів становлять такі. Допит свідків поза судовим засіданням, що дозволяє контролювати ситуацію, в якій відбувається допит. Це можливо в порядку забезпечення доказів, а також при виконанні судового доручення.

Допит свідка як засіб забезпечення доказів можливий в разі обгрунтованого побоювання позивача щодо неможливості або ускладнення допиту даної особи як свідка. Підставою для вчинення розглядуваної процесуальної дії є відповідна заява позивача. Отже, суд не вправі здійснювати названі заходи з власної ініціативи, а також на підставі відповідних побоювань позивача як таких, оскільки останній має обгрунтувати своє прохання. Таким чином, отримання свідчень особи як свідка в якості забезпечення доказів цілком залежить від позивача, а саме від того, наскільки обгрунтованою буде подана ним заява.

Підставою для допиту особи як свідка в порядку виконання судового доручення є те, що допит здійснюватиметься поза територією, на яку поширюється юрисдикція суду, що розглядає справу. Питання про судове доручення вирішується ухвалою суду, яка є обов'язковою для суду, якому адресована. Виконання судового доручення відбувається в судовому засіданні, а протоколи та всі зібрані матеріали негайно надсилаються суду, в провадженні якого знаходиться справа. Законодавство не вимагає від позивача вчинення певних дій, якими він ініціював би винесення судом ухвали про судове доручення. Але з урахуванням того, що суд не зобов'язаний збирати докази, можна говорити про те, що як і в разі забезпечення доказів, ініціатором даної процесуальної дії також виступає позивач, який має обгрунтувати необхідність її вчинення. З тактичної точки зору допит свідка в порядку виконання судового доручення є більш прийнятним, оскільки майже напевно він здійснюватиметься без участі інших учасників справи, які хоч і повідомляються про час і місце виконання доручення, але не зобов'язані бути присутніми при цьому. Присутність під час виконання судового доручення є незручною для названих осіб, що унеможливує їх вплив на свідка, якщо вони є зацікавленими в його свідченнях. Тож свідчення будуть прийняті саме такими, як вони відображені в протоколі. За загальним правилом свідок, допитаний в порядку судового доручення, не викликається до суду, який розглядає справу. Це також унеможливує вплив на свідка з боку будь-кого з учасників процесу.

Варто відзначити, що у проведенні судової експертизи може бути зацікавлений як позивач, так і відповідач. Відповідна сторона (в нашому разі позивач) має посилювати доказове значення висновку експерта. з огляду на це можна запропонувати такі прийоми постановки запитань експерту.

Постановка запитань, що допускають лише однозначну відповідь. Як відомо, суд не вправі призначати експертизу з власної ініціативи, а передумовою розглядуваної процесуальної дії є відповідна заява особи, що бере участь у справі. Вона може пропонувати питання, що надалі будуть вирішені при проведенні експертизи. Суд не повинен мотивувати згоду з запропонованими питаннями, натомість це є обов'язковим в разі їх відхилення. Пропоновані питання мають бути сформульовані якомога чіткіше. Запитання мають стосуватись фаху експерта. Тим самим знижується імовірність того, що наданий експертом висновок в подальшому буде підданий сумніву відповідачем. Варто відзначити, що сумнів у правильності відповіді на одне питання може потягти за собою сумнів у правильності висновку в цілому.

В протилежному випадку доцільно пропонувати нечіткі запитання, запитання, що стосуються кількох галузей знань. Це дасть змогу розширити межі експертного дослідження, тим самим ускладнивши його. В другому випадку експерт буде змушений вийти за межі своїх спеціальних знань, що може бути використане для заперечення компетентності особи як експерта.

Дієвим засобом зниження доказового значення висновку експерта є допит експерта в суді. Це обумовлюється незвичною для експерта обстановкою, в якій відбувається судове засідання, неможливістю використання якихось додаткових матеріалів, що має місце власне при проведенні дослідження. Висновок експерта може бути категоричним або імовірним, причому тільки перший з них є цінним як доказ по справі. Таким чином в розглядуваній ситуації запитання позивача мають перетворити категоричний висновок експерта на імовірний.

Як підсумок зазначимо, що позивач не може якимось чином вплинути на хід експертизи, оскільки вона становить окрему процесуальну дію, вчинювану

іншою особою - експертом, яка є повністю незалежною при проведенні дорученого їй дослідження. В той же час позивач, формулюючи запитання експерту, може вплинути на значущість майбутнього чи уже наявного висновку порівняно з іншими наявними у справі доказами.

Судові дебати є останньою частиною розгляду справи, в якій безпосередньо задіяні учасники справи. Ми вже знаємо, що судові дебати являють собою промови названих осіб. Мета судових дебатів - переконати суд у тому, що він має стати на сторону того, хто виступає із промовою. Таким чином, мета промови позивача - схилити суд до прийняття рішення про задоволення позовних вимог.

В літературі відзначається, що успіх діяльності особи на даній стадії розгляду справи залежить від майстерності особи як оратора.[10, с. 3].

Судову промову можна визначити як промову, що звернена до суду та осіб, що беруть участь у справі, яка містить висновки щодо розглядуваної справи. На стадії судових дебатів не лише підсумовується судовий розгляд справи, а й діяльність кожної особи, що брала в ньому участь. Своєю промовою позивач, як інші учасники справи, прагне переконати суд у правильності саме його позиції, висловлює свою думку щодо наданих та проаналізованих доказів, та питань, що їх має вирішити суд при постановленні рішення по справі.

Позивач виступає в судових дебатах першим. Він, як і інші учасники процесу, має право посилатись лише на ті обставини та докази, що їх дослідив суд в судовому засіданні. На розглядуваній стадії не допускається подання нових доказів, подання заяви про залишення позову без розгляду, зміна розміру позовних вимог.

Можна виділити три компоненти промови, які позивач має враховувати при підготовці виступу та власне участі в судових дебатах: психологічний, етичний та логічний.

З психологічної точки зору судові дебати являють собою спілкування учасників процесу, яке має на меті переконати суд, а також інших учасників процесу в переконливості правової позиції виступаючого та вагомості наданих

ним доказів. Отже, розглядуваний аспект діяльності позивача в судових дебатах передбачає необхідність врахування особистісних рис кожного слухача, складання тексту промови таким чином, щоб вона була зрозумілою не лише виступаючому, а й всім, кому адресований виступ.

У виступі неприпустимо образливо висловлюватись про відповідача або будь-якого іншого учасника справи. Натомість, якщо такі висловлювання лунають на адресу позивача, доцільно звернути увагу суду на таку поведінку виступаючого.

Про обґрунтованість позиції позивача свідчить така риса його промови у судових дебатах, як логічність. Від того, наскільки добре позивач уявляє, чого саме він хоче досягти у суді, залежить і правильний вибір головної ідеї його промови та доказів на її обґрунтування.

Як при підготовці промови, так і власне під час виступу не слід забувати про те, що саме необхідно довести (наприклад, невиконання умов договору). Якщо певний факт є безспірним і свідчить про перевагу позиції позивача, на цей факт необхідно в будь-якому разі звернути увагу. Немає необхідності в тому, щоб його доводити. Якщо ж особа наводить аргументи на користь того, що вже є встановленим, це може свідчити про її невпевненість в тому, про що йдеться у промові. Серед усіх доказів, на які здійснюється посилення, завжди необхідно виділяти головні та другорядні, при цьому останнім має бути надана підсилююча роль. Успіх промови позивача залежить також від того, наскільки важкими для спростування є його аргументи.

Важлива також чіткість промови. Структурування виступу дає можливість уникнути суперечностей у повідомлюваних фактах. Варто пам'ятати, що спростування навіть одного аргумента, яким би вагомим він не був, може викликати сумнів у правдивості всіх інших. Про переконливість позиції позивача може свідчити така риса його промови, як точність.

Наприкінці промови доцільно акцентувати увагу на доказах вчиненого відповідачем порушення.

Неабияке значення має взаємодія виступаючого з аудиторією. Позивач має слідкувати за тим, як інші сприймають його виступ. Іншими словами, необхідно втримувати увагу аудиторії протягом всього виступу. Це може бути досягнуто шляхом прямої вимоги уваги, застосування пауз, зниженням чи підвищенням голосу, зміною темпу промови, звернення із запитаннями до слухачів. Втримати увагу аудиторії допомагають також жести. Варто відзначити, що вони є індивідуальними для кожної людини. Вони пов'язані перш за все зі змістом промови, настроєм позивача під час виступу, його бажанням підкреслити ту чи іншу обставину.

Отже, позивачу не слід формально ставитись до судових дебатів через неможливість обґрунтування своєї позиції якимись доказами, які він не встиг або не мав змоги подати суду. Від того, наскільки переконливою буде його промова під час судових дебатів, залежить те, чи зможе він переконати суд у правильності саме своєї позиції по справі.

Як відомо, при постановленні рішення по справі суд керується не позиціями учасників справи як такими, а доказами, наданими в обґрунтування цих позицій. Суд не вправі самостійно збирати відповідні матеріали, натомість їх подання покладається на учасників справи. Вони є рівними в поданні суду доказів, але слід зауважити, що подання доказів є обмеженим у часі: це за загальним правилом можливо до або під час попереднього судового засідання.

Доказова діяльність базується насамперед на правилах логіки та психології, таким чином правові норми в даному разі відіграють другорядну роль [6]. Автор названої роботи наводить думки різних авторів щодо аспектів доказування. Так, за І. Хоменком правила доказування є наступними. Необхідно знати, що треба довести та з чого виходити; аналізувати зміст і структуру аргументації протилежної сторони (в нашому разі - відповідача), залишаючи при цьому поза увагою власне уявлення про наведені відповідачем факти та їх докази. На думку названого дослідника доводи мають відповідати таким вимогам: чіткість і ясність; обґрунтованість; достатність; відповідність доказуваному твердженню. Говорячи про доказову діяльність як про систему,

А. Дулов пропонує таку її структуру: виклад доводів; передача інформації, що підтверджує їх правильність; вияснення заперечень переконуваного (відповідача); виклад нових доводів з урахуванням заперечень; повторення окремих доводів та елементів інформації з метою повнішого впливу на розумові процеси переконуваного.

Доказова діяльність матиме успіх лише тоді, коли суд бажає сприймати аргументи, що наводяться. Це багато в чому залежить від враження, яке склалось у суду щодо позивача, а також можливості розуміння судом інформації, що повідомляється. Кожен доказ має подаватись так, щоб його сприйняття мало бажаний для позивача характер. Тож йдеться про посилення значення власних доказів з одночасним зведенням важливості чужих до мінімуму. При побудові тактики доказової діяльності позивач має враховувати, що необхідним є доведення кожної обставини, на яку здійснюється посилення; за загальним правилом суд не збирає, а тільки досліджує та оцінює надані докази; в основу рішення суду покладаються лише доведені обставини; оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням суду

Висновки

Позивач є провідним учасником судового розгляду цивільної справи. Саме з його ініціативи суд відкриває провадження у справі, саме його вимогами визначається предмет, а також межі доказування по даній цивільній справі. Цим же багато в чому визначається майбутня діяльність всіх інших осіб, що братимуть участь у даній справі, насамперед - відповідача, оскільки він є суб'єктом спірних матеріальних правовідносин, з яких і випливають заявлені до відповідача вимоги.

Говорячи про позовні вимоги, підкреслимо важливість їх формулювання і характеру. В першому випадку можна майже напевно сказати, чи можуть вони бути задоволені в первинному вигляді, іншими словами, наскільки добре позивач обізнаний з обставинами справи та наскільки продуманою є його правова позиція. Характер позовних вимог визначає можливість розгляду даної справи в порядку цивільного судочинства, а також можливість позивача вибрати між кількома судами, якщо щодо даних вимог передбачається альтернативна підсудність.

Те саме (можливість вибору суду) стосується і випадку, коли на стороні відповідача у справі беруть участь кілька осіб. Як ми встановили, первинний позов може подаватись із тактичною метою - для подальшої зміни предмета чи підстави позову, до чого відповідач майже напевно виявиться непередготовленим.

Помилковою є думка про однозначно негативний вплив участі у справі кількох осіб на стороні відповідача. Але чим їх більше, тим складніше виробити спільну позицію по справі, яка влаштовувала б усіх співвідповідачів. Враховуючи те, що кожен з них виступає в судовому процесі самостійно, тобто дії одного співвідповідача не є обов'язковими для всіх інших співвідповідачів разом і для кожного з них окремо, у позивача з'являється можливість використати суперечності, що виникають між співвідповідачами, собі на користь.

Для первинного приховання майбутньої власної участі у процесі в якості позивача особа може залучити до участі у справі органи та осіб, що виступають на захист інтересів інших осіб. Найскладнішим в даному разі є доведення названим суб'єктам спочатку наявності, а потім - відсутності підстав для їх участі в судовому процесі.

Слід відзначити, що позивач може використовувати один і той же засіб доказування по-різному залежно від того, яке значення з точки зору позивача має та чи інша обставина, яка ним підтверджується. Таким чином позивач може посилити значення своїх доказів та зменшити значення тих, що надаються відповідачем. це ілюструється наведеним вище прикладом відносно висновку експерта: якщо позивач зацікавлений в проведенні експертизи (іншими словами, якщо отримані в такий спосіб дані підтверджують його позицію), він пропонує чіткі питання, що допускають лише однозначну відповідь. Тобто в даному випадку йдеться про якомога вужчі межі експертного дослідження. В протилежному випадку, коли пропонуються запитання, які навряд чи можна віднести лише до однієї галузі знань, в якій і є фахівцем дана особа, вона буде змушена дати такий висновок, в обґрунтованості та правильності якого сама навряд чи впевнена.

Позивач має також враховувати психологічні особливості кожної особи, що бере участь у справі, оскільки кожен подаваний доказ, яким би важливим він не був, має бути сприйнятий саме так, як це потрібно позивачу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баулин О. Изменение бремени доказывания и фактической ситуации в доказывании при разбирательстве гражданских дел // Арбитражный и гражданский процесс, 2009., № 8
2. Гражданский процесс: учебник /под ред. проф. Комарова В.В., 2001: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/428334>
3. Жуйков В. М., Пучинский В. К., Треушников М. К. Научно-практический комментарий к ГПК РФ. - М., 2003 (цит за: Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції.- Харків: Харків юридичний, 2006. - 480 с.)
4. Інструкція з діловодства в місцевому загальному суді: наказ Державної судової адміністрації України від 27.06.2006 № 68, Офіційний вісник України 2006 р. № 31 від 61/08/2006, ст. 2266, реєстр. код 37026/2006)
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Кравчук В. М. Стратегія і тактика цивільного процесу, 2002: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.twirpx.com/file/428334>
7. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К. : Істина, 2006. - 944 с.
8. Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції.- Харків: Харків юридичний, 2006. - 480 с.
9. Луспеник Д. Д. Участники процесса имеют право быть не только выслушанными, но и услышанными судом // Юрист України. - 2004. - № 3 (5). - с. 28 - 30
10. Молдован В.В. Судова риторика. Навч. посібник. - К.: Юрінком Інтер, 1998. - 320 с.

11. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 2 // Вісник Верховного суду України від 00.00.2009 - 2009 р., № 8, стор. 3
12. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, N 53, ст.793
13. Про строки розгляду судами України кримінальних і цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.04.94 № 3: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0003700-94&c=1#Public>
14. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 28, ст.232
15. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.97 № 8: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0008700-97>
16. Осокина Г.Л. Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть: Учебное пособие. - Томск: Изд-во Том. ун-та, 2002. - 616 с.
17. Осокина Г. Л. Некоторые аспекты применения и толкования ст. 159 ГПК РФ // Гражданский процесс: наука и преподавание / под ред. М. К. Треушникова, Е. А. Борисовой. - М.: Городец, 2005 (цит за: Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції.- Харків: Харків юридичний, 2006. - 480 с.)
18. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 01.11.2010 р. / За ред. Притики Ю. Д. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 696 с.
19. Фурса С. Я., Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі: Науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки) - К.: Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2005. - 256 с

20. Цивільний процес: Навч. посіб. /А.В. Лидрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін.— За ред. Ю.В. Білоусова. - К.: Прецедент, 2005. - 293 с.
21. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Голос України від 18.05.2004 - № 89
22. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс; Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. — 624 с.
23. Яли К. Уважжение к суду и уважение к судье // Юридическая практика. - №28 (446), 11 июля 2014г. (цит за: Луспенник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції.- Харків: Харків юридичний, 2014. - 480 с.)